

SRPSKI MITROPOLIT STRATIMIROVIĆ O AUTOKEFALIJI CRNOGORSKE PRAVOSLAVNE CRKVE (1815)

Vladimir Jovanović

Metropolitan Stratimirović, the head of the Karlovac Church from 1790 to 1836, was one of the most learned Serbian theologians. In an official letter to the government of the Austrian Empire dated 3 August 1815, he precisely defines from the canonical point of view the autocephaly of the Montenegrin Orthodox Church - the Montenegrin Metropolitanate. That letter has not been quoted in contemporary historiography so far, although it is a first-class source. In the article, the author presents the context in which Stratimirović's letter was written and quotes its most important segments.

Kada je Vaseljenska patrijaršija 1766. arondirala samoupravnu Pečku arhiepiskopiju („patrijaršiju“), obnovljena je i *de iure* prvotna nezavisnost stare Mitropolije slobodne Crne Gore – Crnogorske pravoslavne crkve, utemeljene 1485. s arhipastirskom katedrom na Cetinju.

Pominjem ne bez razloga i *de iure* obnovu crkvene nezavisnosti. Naš stariji istoričar Marko Dragović *de facto* obnovu pomjera dalje u prošlost, navodeći da počinje od Danila Petrovića-Njegoša, koji je na tron stupio 1697. godine: „Dok su vladale Crnom Gorom vladike iz raznih plemena može bit da su zavisjeli od *patrijarha* pečkoga; ali od kako su počeli vladati mitropoliti Petrovići mislim da su bili nezavisni i u duhovnoj

vlasti, kao što su bili nezavisni u svjeckoj“.¹ Iz hrisovulje o izboru Danila za arhipastira, iako u to vrijeme Crkva u Crnoj Gori formalno zavisi od pečkoga arhiepiskopa, uočljivo je da ga nije, kako je uobičajeno za podređenu eparhiju, postavio niko iz Peći.² Tu je zapisano: „Godine od Hristova Rođenja 1697. skupiše se glavari crnogorski na zbor na Cetinje i izabraše sebi za vladiku i pastira Danila Njeguša Šćepčevića“.³ Leonid P. Petrov objavljuje 1878. u Petrogradu da su „iz kuće Njegoša, branili nezavisnost Crnogorske crkve, čiji je poglavar od 1699. do 1851. godine objedinjavao u jednoj osobi vlast Knjaza i Mitropolita“.⁴ Godinu docnije, Leongard J. Dobrov navodi da je „Danilo Njegoš, izabrani poglavar države, bio u to vrijeme mitropolt, tj. najviši jerarh Crnogorske crkve“.⁵ Klasik ruskoga crkvenoga prava, profesor Nikolaj S. Suvorov (1848–1909), obnovu autokefalije Crkve pronalazi u Danilovoj epohi: „Crna Gora do kraja 17. vijeka stajala je pod crkvenom vlašću pečkoga srpskoga *patrijarha*, a od toga vremena, zajedno sa političkom nezavisnošću, dobila je i crkvenu autokefalnost“.⁶

O Savi Petroviću-Njegošu, prvome arhipastiru 1766. i *de iure* obnovljene autokefalije, M. Dragović piše da je „glava

¹ Marko Dragović, *Mitropolit crnogorski Vasilije Petrović Njegoš ili Istorija Crne Gore od 1750. do 1766. godine*, Cetinje, 1884, str. 125.

² Vladimir Jovanović, *Crnogorska pravoslavna crkva i Vaseljena (1766-1925): Prilozi istoriji hrišćanstva u Crnoj Gori*, Podgorica, 2014, str. 57.

³ Božidar Šekularac, *Crnogorski anali ili Cetinjski ljetopis*, Cetinje, 1993, str. 132.

⁴ Л. Петровъ, *Краткій очеркъ: Історія христіанской церкви съ приложеніємъ очерка истории славянскихъ церквей и церкви русской*, Petrograd, 1878, str. 171.

⁵ Л. Добровъ, *Южное Славянство, Турція и соперничество европейскихъ правительствъ на Балканскомъ полуостровѣ. Историко-политическіе очерки*, Petrograd, 1879, str. 296.

⁶ Н. С. Суворовъ, *Учебникъ церковнаго права*, Moskva, 1908, str. 81.

Crnogorske crkve i crnogorskog naroda“.⁷ Srpski istoričar, arhimandrit Dimitrije Ruvarac, veli da je „po ukiniću Pećske patrijaršije 1766, zatekavši se na prestolu, mitropolit crnogorski Sava Petrović, proglasio se za samostalnog arhijereja, bez da je za to od ikoga iskao dozvolu“.⁸ Pod Savom, piše Pavle Rovinski, „Crnogorska crkva sa sjedištem mitropolita na Cetinju, poslije katastrofe koja je zadesila srpsku Pečku *patrijaršiju*, ostaje do naših dana autokefalna, nezavisna od bilo kakve više crkvene vlasti“⁹.

Ubrzo po obnovi i *de iure* nezavisnosti, Crnogorska crkva imala je tročlani episkopat – *de facto* Sinod.¹⁰ Najprije je u Crnu Goru iz Turske u ljeto 1767. dobjegao bivši pečki arhiepiskop („patrijarh“) Vasilije Brkić.¹¹ Sava ga je uzeo za svoga koadjutora (vikara). Potom Sava odredi da se za novoga episkopa hirotoniše Arsenije Plamenac. Obred liturgijskoga rukopoloženja – saglasno 1. kanonu Svetih apostola¹² – obavili su u drugoj polovini 1767. ili najkasnije do početka 1768. mitropolit Sava i arhiepiskop Brkić. Hirotonisanje Arsenija je mimo znanja ili odobrenja Vaseljenske patrijaršije; i to je još jedna potvrda da je Crkva u slobodnoj Crnoj Gori bila i van njezina domašaja.¹³

⁷ Marko Dragović, „Rusija i Crna Gora od 1780. do 1790. g. Materijali za istoriju Crne Gore u vrijeme vladanja vladike Patra I“, *Glasnik Srpskog učenog društva*, br. 72, Beograd, 1891, str. 217.

⁸ Dimitrije Ruvarac, „O ukinuću Pećske patrijaršije i njenom nasleđu (1)“, *Srpski Sion*, br. 10, Sremski Karlovci, 1904, str. 269.

⁹ P. A. Rovinski, *Crna Gora u prošlosti i sadašnjosti*, IV, Cetinje, 2004, str. 128.

¹⁰ V. Jovanović, n. d., str. 17.

¹¹ Gligor Stanojević, „Vasilije Brkić u Crnoj Gori 1768“, *Istorijski prehled*, br. 2, 1954, str. 63-67.

¹² Nikodim Milaš, *Pravila Pravoslavne crkve s tumačenjima*, knj. 1, Novi Sad, 1895, str. 43.

¹³ V. Jovanović, n. d., str. 74.

* * *

U historiografiji nema pouzdanih podataka zbog čega se poglavar Crkve Sava tada odlučio da hirotoniše Arsenija, a ne Petra Petrovića – potonjega Svetoga Petra Cetinjskoga? Arsenije mu je sestrić, a Petar sinovac.

Dušan Vuksan tvrdi da je Arsenije (iz Crmnice) rukopoložen po želji Šćepana Maloga, kako bi ovaj lakše stekao povjerenje Crmničana i dograbio se vlasti, što pored vladike Save nije mogao zbog ugleda koji je stari mitropolit u svim nahijama uživao.¹⁴ Sima Milutinović piše: „Arhimandrit Petar bio je još iz djetinjstva nasljednikom eparhije cernogorske od naroda objavljen kojega je i vladika Sava hotio za života svojega zavladičiti, da je bilo zgoda i prigoda“.¹⁵ Postoji još jedno tumačenje D. Vuksana: „Od doba vladike Danila uzimaju se za koadjutore članovi porodice Petrovića. Sava je imao u porodici kaluđera Petra koji je imao da ga naslijedi, a što ga nije posvetio za episkopa i postavio za koadjutora razlog je što je Petar u vrijeme boravka *patrijarha* Vasilija Brkića bio još isuviše mlad, zato je posvećen Arsenije Plamenac“.¹⁶ Imao je, naime, Petar tada svega oko 20 godina.¹⁷

Ali, tvrdnje S. Milutinovića i D. Vuksana su na klimavim nogama. I nakon oktobra 1769. godine, kada je Brkić napuštio Crnu Goru, mitropolit Sava, sve do svoga upokojenja (26. februara 1781), da je htio, mogao je rukopoložiti Petra za episkopa

¹⁴ Dušan Vuksan, *Petar I Petrović-Njegoš i njegovo doba*, Cetnje, 1950, str. 5–6.

¹⁵ Sima Milutinović-Sarajlija, *Исторія Церне-Горе одъ искона до новіега времена*, Beograd, 1835, str. 110.

¹⁶ D. Vuksan, n. d., str. 6.

¹⁷ Branko Pavićević, *Petar I Petrović Njegoš*, Podgorica, 1997, str. 9. Sveti Petar Cetinjski rođen je 8/19. septembra 1848. u selu Herakovići na Njegušima.

– jer su za taj obred po crkvenim pravilima bili dovoljni on i Arsenije. Ni tvrdnja da je „mladost“ Petra prepreka za hirotoniju nije valjanije zasnovana u crnogorskoj crkvenoj praksi: ukoliko je tačna pretpostavka, koja nema vjerodostojni izvor, da je mitropolit Sava rođen 1702, to bi značilo da je upravo on 1719. bio još mlađi kada su ga te godine, po istoriografiji, rukopoložili za episkopa.¹⁸

Krajem ljeta 1769. u Crnu Goru je doputovala ruska misija koju predvodi knez Jurij V. Dolgorukov s ciljem da utvrdi činjenice oko pojave Šćepana Maloga i Crnogorcima predoči gramatu ruske carice. Mitropolit Sava i Crnogorci se tada oštro sukobljavaju s arhiepiskopom Brkićem koji se priklonio Rusima i pokušao intrigama potisnuti ili svrgnuti mitropolita Savu. Dolgorukov navodno želi da pomiri Savu i Brkića, međutim, „cetinjski monasi s bezobraznom drskošću jave knezu, da oni ne primaju *patrijarha* za pravog nego za odlučenog od Crkve arhijereja, i da neće dopustiti da služi“ a „u starom mitropolitu, ostarelom u crnogorskim običajima i postupcima, naišao [je] na nepomirljivu zlobu i mržnju na *patrijarha* s kojom želi u grob poći“.¹⁹ Kada je 13. oktobra 1769. ekspedicija kneza Dolgorukova obavila posljednje pripreme za napuštanje Crne Gore, Brkiću je „nemoguće bilo izbeći ili izdaju ili ubistvo i biti žrtva njegove surovosti“.²⁰ Bivši pečki arhiepiskop je s Rusima trajno napuštio Crnu Goru. Od tada, u Crnogorskoj crkvi, sve do 1781. su, dakle, dvojica arhijereja – mitropolit Sava i episkop Arsenije.

Petar Petrović se 1760. postrigao, a 1765. je rukopoložen za jerođakona. Nema tačnih podataka kada je hirotonisan za

¹⁸ (Primjera radi, Petar II Petrović-Njegoš je episkop postao 1833. godine – u svojoj 20. godini)

¹⁹ Ljuba Stojanović, „Prilog istoriji Crne Gore vremena Stepana Malog“, *Godišnjica Nikole Čupića*, knj. 11, Beograd, 1889, str. 308.

²⁰ Isto, str. 337.

sveštenika – jeromonaha. Mitropolit Sava ga je 1773. uzdigao u čin arhimandrita.²¹ Prvi pouzdani dokaz da je Petar, još za arhipastirstva Save, ali izgleda bez njegova mitropolitskoga blagoslova, posredno od nekih glavara (laika) preporučeni ili se preporučivao za hirotoniju u episkopa, nalazimo 1779. u predstavci delegacije koju u Beču predvodi guvernadur Jovan Radonjić. S njim su bili serdar Ivan Petrović i arhimandrit Petar Petrović.²² Crna Gora tada nema uobičajene prijateljske diplomatske kontakte s Ruskom carevinom, niti joj se isplaćuje ruska godišnja novčana subvencija. Rusi nijesu zaštitili Crnogorce u ratu 1771, niti tri godine docnije pri sklapanju rusko-turskoga Kučuk-Kainardžijskoga mira 1774. godine.²³ Na drugoj strani, postoje podaci da se guvernadur Radonjić i jedan dio crnogorskih glavara sukobljava sa Savom po raznim pitanjima, od kojih je glavno mitropolitovo protivljenje proaustrijskoj politici guvernadura.²⁴

Nakon prethodnih neuspjelih pregovora s Rusima, trojica crnogorskih glavara – među njima i arhimandrit Petar – obraćaju se 1779. austrijskoj carici Mariji Terezi. Nude saradnju Austriji u dokumentu naslovljenom *Pogodbe*. Njihovo obraćanje ima jasnu antirusku intonaciju, a s druge strane – proaustrijsku.²⁵ U

²¹ B. Pavićević, n. d., str. 9.

²² V. Jovanović, n. d., str. 75.

²³ D. Vuksan, n. d., str. 7.

²⁴ B. Pavićević, n.d. str. 57. „Tada stupa u obračun s guvernadurom ostarjeli vladika Sava. Iako mu je život bio na izmaku, nije želio da bez protesta prihvati protektorat Austrije. Guvernadura je počeo da obuzima gnjev“.

²⁵ Vladimir Ćorović, *Istorija Jugoslavije*, Beograd, 1989, str. 399. „U jednom aktu iz god. 1779. koji su potpisali guvernadur Jovan Radonjić, arhimandrit Petar Petrović i serdar Ivan Petrović, tužili su se Crnogorci na Ruse, kako su ih ostavili na cedilu, i nudili su se Austriji, pristajući da ova o svome trošku uvede u Crnu Goru posadu od 150 vojnika (‘un corpo di 150 soldati’) i da plaća sve vlasti u zemlji zajedno sa guvernadurom i mitropolitom. U slučaju

kontroverznoj odredbi čl. 11 toga dokumenta navodi se da „mitropolit crnogorski zavisi od pećkog *patrijarha* u Srbiji; kada sadašnji mitropolit umre, pristajemo zasad da njegov nasljednik bude rukopoložen u [Sremskim] Karlovcima, ali da uvijek bude izabran po starom običaju, tj. da ga biraju guvernadur, potčinjeni glavari i cio narod crnogorski; ali, samo dotle, dokle Turci vladaju Srbijom, te ne možemo da ga slobodno pošaljemo u Peć“. ²⁶ Međutim, *Pogodbe*, sve i da su realno odražavale htijenja svih Crnogoraca – uključujući činjenično stanje o nepostojećoj podređenosti poglavara Crnogorske crkve Pećkoj „patrijaršiji“ ili fikciju obnove 1766. trajno arondirane arhiepiskopske katedre u Peći – nijesu prihvaćene od austrijske strane.

U toj predstavi ne navodi se poimenično ko bi od Crnogoraca bio predložen za hirotoniju u episkopa. Možemo pretpostaviti da se radi o Petru. Ali, zapaža se da u *Pogodbama* nije navedeno ni to da tročlana delegacija glavara, po pitanju posvećenja novoga episkopa, ima kanonsku saglasnost Crnogorske crkve – poglavara Save. O takvoj saglasnosti je, shodno i crkvenim pravilima, morala postojati napomena u formi posebne gramate, na koju bi se delegacija glavara neizostavno pozvala u predstavi austrijskoj carici. Naime, novi episkop po posvećenju uvijek dobija akt (*sinđeliju*) s napisanim odrednicama o njegovoj tituli i eparhiji. A da bi te odrednice bile valjane, moraju imati prethodno odobrenje i nadležne crkvene vlasti. Nemoguće bi bilo posvetiti Petra u episkopa i naznačiti mu zvanje i katedru unutar jurisdikcije Crnogorske crkve bez odobrenja nadležnoga arhijereja – mitropolita Save.

da posle rata sa Turcima dođe do sklapanja mira tražili su da njihova zemlja bude u ugovoru pomenuta kao slobodna i nezavisna, što je u svim dotadašnjim ugovorima između Turaka, Rusa i Mlečana bilo stalno propuštano“.

²⁶ Vladan Đorđević, *Ispisi iz bečkih državnih arhiva u kojima su dokumenti uz delo 'Crna Gora i Austrija u osamnaestom veku'*, Beograd, 1913, str. 20.

Uostalom, posvećenje Petra u episkopa se moglo kanonski ispravno obaviti u Crnoj Gori, jer su tada u našoj Crkvi dvojica arhijereja – Sava i Arsenije. Može se zaključiti: kako nije za Savina života posvećen u episkopa, Petar za to nije imao njegov kanonski blagoslov. Međutim, postoji tvrdnja sadržana u pismu iz juna 1783. trojice serdara – Ivana Petrovića, Mojsija Plamenca, Nikole Đuraškovića – da su arhimandrita Petra Petrovića „još za života bivšega našega arhipastira i blagodjetelja pokojnoga mitropolita Save obščim soglasijem i dogovorom odabrali i naznačili da s vremenom postane naš pastir“.²⁷

Ostaje provjerljiva činjenica da za „mitropolitskoga prejemnika“ Petar nije određen od Save. Kad se Sava upokojio, novi poglavar Crkve je njegovom voljom postao, sada *mitropolit*, Arsenije Plamenac.²⁸ Marko Dragović iznosi 1891. suprotnu pretpostavku, pogrešno navodeći i da Arsenije nije bio *mitropolit*, nego samo *episkop*: „Poslije smrti mitropolita Save morao je doći na upravu Crne Gore rođak njegov, Petar Petrović, koga je još za života Sava naimenovao za svoga nasljednjika. Nu povodom nekih domaćijih spleta i intriga, koje su se za posljednjih dana vlade vladike Save jako bile umnožile u Crnoj Gori, Petar Petrović nije mogao odmah zauzeti upražnjenu stolicu mitropolita i gospodara crnogorskog. Petar Markov Petrović bio je za neko vrijeme odstranjen od uprave nad narodom crnogorskim, a vladika bio je u Crnoj Gori Arsenije

²⁷ Vaso Ivošević, „Hirotonija Sv. Petra Cetinjskog u Sremskim Karlovcima 1784. godine“, *Bogoslovlje*, br. 34, Beograd, 1975, str. 55-56.

²⁸ U istoriografiji se mogu pronaći netačne tvrdnje da Arsenije Plamenac nije bio mitropolit, nego samo episkop. No, kako je, po upokojenja Save, postao poglavar Crnogorske crkve morao je Arsenije imati i odgovarajuću titulu – mitropolita. Da je to bilo tako, svjedoči i dokument, da se Arsenije, uz svoj pečat, potpisivao: „Smireni *mitropolit* černogorski, skenderiski i primorski Arsenije Plamenac“. Up. Vladan Đorđević, *Crna Gora i Austrija u XVIII veku*, Beograd, 1912, str. 5.

Plamenac, koji je bio svojta vladici Petru. Ne može se kazati da je vladika Arsenije Plamenac upravljao Crnom Gorom. On se nije ni potpisivao ‘mitropolit’, nego ‘jepiskop’. Mislim da Arsenije Plamenac nije bio ništa drugo, nego sredstvo gubernatoru *Ivanu* [Jovanu] Radonjiću, kojim će odstraniti Petra Markova Petrovića od uprave nad Crnom Gorom, pa da on sam postane faktički gospodarom od Crne Gore, a znao je, da će mu ovo teže ići, ako dođe za vladiku crnogorskog arhimandrit Petar, čovjek visoko pametan i energičan. Da je ovo ovako može nam tvrditi i to, što je poslije, pošto je Petar Markov došao u Crnu Goru kao mitropolit, gubernator *Ivan* Radonjić dolazio često puta u svađu sa vladikom Petrom, i u toj svađi gubernator je govorio vladici: ‘Što se ti miješaš u moje poslove? Ti si stariješina od Crkve, a ja sam Gospodar od naroda’.²⁹

Prema Branku Pavićeviću, što se tiče prejemnika Savina – mitropolita, „dvije su lličnosti dolazile u obzir za to zvanje – vladika Arsenije Plamenac i arhimandrit Petar Petrović. U narodu je vladalo raspoloženje da se na tu dužnost izabere arhimandrit Petrović. Postupajući protivno narodnom raspoloženju, vladika Sava je, držeći se formalno kanonskih načela, na mitropolitsku stolicu postavio Arsenija. Crnogorci izreda nijesu u tome vidjeli nikakvu vladčinu zlu volju“.³⁰

No, što je o svemu tome svjedočio Petar Petrović? U pismu ruskoj *Kolegiji inostranijeh dijela* iz 1785, tada već kao arhijerej, napisao je: „Pomenutijem narodom Crnogorskim, već od trista godina, poslije posljednjega knjaza Crnogorskoga Đurđa Crnojevića, pa i do sada upravljaju mitropoliti, koje bira narod, po opštem saglasanju. Pri mitropolitu mora biti još jedan jepiskop, koji mora poslije biti mitropolitskim prejamnikom. Godine 1781. februara 26, po smrti strica moga pokojnoga Save Petrovića mitropolita Crnogorskoga, bio je pozdravljen mitro-

²⁹ M. Dragović, *Rusija i Crna Gora od 1780. do 1790. g...*, str. 217-218.

³⁰ B. Pavićević, n. d., str. 59.

politskim činom Arsenije Plamenac, a ja sam bio izabran za jepiskopa“.³¹

No, liturgijsko posvećenje Petra za episkopa u Crnogorskoj crkvi tada je bilo nemoguće: kako shodno kanonima Svetih apostola episkopsku hirotoniju mogu obaviti zajedničkim obredom najmanje dvojica arhijereja, mitropolit Arsenije nije sâm mogao Petra rukopoložiti u episkopa. Petar se 1782. godine „riješi ići u Rusiju, da predstavi svoju stvar ruskoj vladi i da moli Vladu i Sinod, da bude posvećen za arhijereja i priznat u dostojanstvo mitropolita crnogorskog“; ali, Petrovi crnogorski oponenti, navodno, „toliko su uspjeli ocrniti ga u očima ruske vlade“, čiji poslanik u Beču „nije htio dati mu pasoš za put u Rusiju“, te je Petar mogao „ili se sasvijem odreći od prava na Mitropoliju crnogorsku i uprave nad narodom crnogorskim, ili se obratiti na drugu stranu i iskati sredstva za povratak svojijeh prava; on je, razumije se, izabrao posljednje“.³²

Mitropolit Arsenije se 15. maja 1784. upokojio. Nema nikakva provjerljiva dokaza da je Arsenije zaista i blagoslovio posvećenje Petra za episkopa, ali ni dokaza da se protivio. M. Dragović veli da je „lažne izjave“ protiv Petra dostavo 1785. ruskome knezu Grigoriju Potemkinu „poznati vladčin neprijatelj“ Sofronije Marković-Jugović, Srbin, koji piše: „Kad sam bio u Crnoj Gori, prije tri godine, arhimandrit Petar Petrović zavadio se sa arhijerejem Arsenijem Plamencem, pa je poslije uzeo mnoge crkovne stvari i otišao iz Crne Gore sa namjerom da postane arhijerej crnogorski protiv tamošnjeg arhijereja Arsenija Plamenca, kojega je cijela Crna Gora izabrala za svoga arhijereja“.³³ Potom S Marković-Jugović navodi sljedeće očigledne netačnosti: da se mitropolit Arsenije suprotstavlja Petrovoj hirotoniji jer je i sâm posvećen od Vaseljenskoga

³¹ M. Dragović, n. d., str. 224.

³² Isto, str. 218.

³³ Isto, str. 244.

Patrijarha, pa je, shodno tome, i Petar od Vaseljenskoga patrijarha jedino mogao biti posvećen; veli i da je, navodno, o tome austrijskome caru pisao i mitropolit Arsenije – o čemu takođe nema arhivskih podataka.³⁴

U istoriografiji se uzima da je izbor Petra za budućega mitropolita – poglavara Crkve, obavljen na narodnoj skupštini kojoj je prisustvovalo oko hiljadu delegata iz raznih plemena.³⁵ Petar je rukopoložen 13. oktobra 1784. za episkopa u Austrijskoj carevini – od strane srpske jerarhije autokefalne Karlovačke crkve (mitropolije), čije je središte bilo u Sremskim Karlovcima.

Naime, kako Rusi 1782. odbiše da Petra posvete, on se obraća austrijskome caru Josifu II „da ovaj dopušti karlovačkome *patrijarhu* da ga posveti za jepiskopa“.³⁶ No, nije riječ o karlovačkome *patrijarhu*, kako netačno piše M. Dragović.³⁷

³⁴ Isto. Netačno piše S. Marković-Jugović kako je Arsenije Plamenac „bio posvećen od Carigradskog Patrijarha, koji sve crnogorske arhijereje postavlja, a on [Petar Petrović] nije tamo smio hoditi zbog toga što Patrijarh Carigradski zna da je arhijerej Arsenije Plamenac još živ. Zbog ovoga je on otišao česaru i molio da česar odobri da ga postave za arhijereja. Međutim, narod crnogorski, gubernator Radonjić i arhijerej Plamenac pisali su česaru da ne dopusti da se Petar Petrović posveti. U tom pismu govorili su da imaju jednoga arhijereja, a dva im nijesu od potrebe. I kada umre sadašnji arhijerej Plamenac, tada će oni izabrati po volji cijeloga naroda crnogorskoga arhijereja. Ja ne znam ko ga je postavio za arhijereja samo znam da nije Carigradski Patrijarh kao što je to moralo biti po zakonu crnogorskome“.

³⁵ Risto Dragičević, *Guvernaduri u Crnoj Gori*, Cetinje, 1940, str. 16. Jagoš Jovanović, *Stvaranje crnogorske države i razvoj crnogorske nacionalnosti*, Cetinje, 1948, str. 152.

³⁶ M. Dragović, n. d., str. 220.

³⁷ Isto, str. 244. Mitropolit Petar Petrović u pismu 1785. iz Minska tačno piše: „Ja sam otišao u Srijemske Karlovce i tamo bio posvećen za arhijereja od slaveno-srpskoga mitropolita gospodina Mojsija Putnika i drugih arhijerejah“. No, iako citira ovo pismo, M. Dragović na drugom mjestu pominje

Poglavar Karlovačke crkve – arhiepiskop i mitropolit u to je vrijeme Mojsije Putnik (1728–1790) i nije nikakav *patrijarh*. Zvanična Putnikova titula glasi: „Mojsej, Božijeu milostiju pravoslavni arhiepiskop karlovački, vsego cesarokraljevskih zemljah obrjetajušćegosja slaveno-serbskago i valahijskago naroda Mitropolit, Jego svjašćenjejsago Veličestva ordena Svjatago Stefana Kralja apostoličeskago komendator“.³⁸

Putniku, „radi mojega u čin Arhijerejskij proizvedenija“ je pisao arhimandrit Petar Petrović 16. jula 1784, napominjući da „od strane černogorskoga naroda i njihove volje ne možete sujmat, ne samo što imam pisma no sam u ost[al]ijeh usilovan primit se za ovo djelo“.³⁹ Putnik ga upućuje da zatraži dozvolu od austrijskoga cara, „s napomenom da pošto ima dokumenta o izboru, koja su mu dali guvernadur i narodni predstavnici, biće rukopoložen čim stigne saglasnost“.⁴⁰ U obraćanju Josifu II – akt je napisan na latinskome jeziku i nije datiran – Petar Petrović, potpisuje se kao *arhimandrit crnogorski*⁴¹, moli da mu dozvoli hirotoniju koju bi izvršio „mitropolit karlovački grčkoga obreda“⁴² i naglašava da je izabran od crnogorskoga naroda i guvernadura o čemu ima njihova svjedočanstva – pisma ili gramate. Navodi dalje kako je u Turskoj iz Peći proćeran posljednji *patrijarh* koji je posvećivao crnogorske arhijereje, a po posvećenje za episkopa ne može otići kod Vaseljenskoga Patrijarha, niti u Moskvu. Moli austrijskoga cara da mu odobri rukopoloženje u Karlovcima.⁴³

karlovačkoga – „patrijarha“. V. Ivošević, n. d., str. 63. „Čudnovato je da Marko Dragović, koji i citira ovo pismo sv. Petra, karlovačkog mitropolita naziva ‘patrijarhom’“.

³⁸ „Stara pisma“, *Sedmica*, Novi Sad, 1856, str. 226.

³⁹ V. Ivošević, n. d., str. 57-58.

⁴⁰ Isto, str. 58.

⁴¹ „Petrus Petrovich Arohimandrita Montenigrini“.

⁴² „Metropolita Carlovicensi Graeci Ritus“.

⁴³ Isto, str. 57.

U sinđeliji, koju je docnije Karlovačka crkva izdala Petru, navodi se da su pismo sa željama i molbom za arhijerejsko posvećenje arhimandrita Cetinjskoga manastira Petra Petrovića, ispred „časnog klira“ i „slavnog naroda Crne Gore“, 23. juna 1783. potpisali serdari Ivan Petrović, Mojsije Plamenac i Nikola Đurašković. Slično „molenije“ arhiepiskop i mitropolit karlovački je dobio pismom datiranim na 29. oktobar 1783. od „prevoshoditeljnoga Gospodina Jovana Radonjića rečene Crne Gore Gubernatora“.44 U vrijeme kad su nastajala ova pisma, mitropolit Arsenije Plamenac je živ, no on se uopšte ne pominje u ovim aktima.

Primivši, dakle, pomenutu molbu arhimandrita Petra, austrijski car, „koji nikada nije mogao ravnodušno gledati na upliv ruski među Crnogorcima, rado se soglasio na Petrovićevu molbu; i ne samo da je dao dopuštenje *patrijarhu* da posveti Petra Petrovića za arhijereja, nego je naredio da se to posvećenje izvrši sa najvećom crkvenom svečanošću“, te je „iz Karlovaca vladika Petar otišao u Beč da blagodari caru Josifu II za ljubaznost“.45 Sinđelija koja je Petru u Karlovačkoj crkvi po posvećenju izdata, sadrži i navod da je postupljeno po „svevisokoj naredbi od Njegova Carsko-Kraljevskoga i Apostolskoga Veličanstva našega Milostivoga Monarha Svepresvijetloga Imperatora Rimskoga i Kralja Mađarskoga Gospodara Josifa Drugoga“, od 2. avgusta 1784. godine.46

Obraćajući se, po svršetku ceremonijala posvećenja poglavaru Karlovačke crkve, Mojsiju Putniku, „Prevoshoditeljni, visokopreosvećeni i visokodostojni Gospodine, Arhiepiskope i Mitropolitte“, zatim drugim prisutnim vladikama, Petar je u svojoj arhijerejskoj bešedi, između ostalog, kazao: „Vi ste u blagonaklonosti

44 Isto.

45 M. Dragović, n. d., str. 220.

46 „Stara pisma“, str. 226.

i smjesta uslišili molbu Crnogorskog Gubernatora i Naroda Vama pismeno učinjenu“. U nastavku, Petar veli: „Radujem se, viđevši danas izvršenu preko mene milost Promisli Božije, no raduju se sa mnom i svi Pravoslavni Hrišćani Crne Gore, Hrišćani velim i draga Pastva moja, koja me i preko volje moje za svoga duhovnoga Arhipastira izabrala i ovamo poslati udostojila, raduje se i na taj način radost moju uvećava i bezmjerno umnožava“. Potom Petar, arhiepiskopu i mitropolitu karlovačkome Putniku, blagodari što su „ubrzali ispuniti želje čežnjive o Pastiru svom naroda Crnogorskoga“.47

Rukopoložili su Petra za episkopa, osim Putnika, poimenično ovi episkopi Karlovačke crkve: vršački Vikentije Popović, bački Josif Jovanović Šakabenta, karlštatski Jovan Jovanović, pakrački (slavonski) Pavle Avakumović.48

Petar Petrović je, kako piše u sinđeliji, posvećen u episkopa *Crne Gore, Skenderije i Primorja*. Odrednice da je arhijerej i za Skenderiju i Primorje znače da se jurisdikcija protezala van slobodne Crne Gore, na okupirane teritorije pod upravama turskom (Skenderija) i mletačkom (Primorje). To je, ipak, svega jedna od ukupno četiri titule poglavara naše Crkve notiranih i u ruskome sintagmatu pomjesnih autokefalnih crkava za 1848. i u diptihu nomokanona Vaseljenske patrijaršije iz 1855. godine.49

Po povratku u Crnu Goru, Petar je od Crnogoraca intronizovan – uveden u tron cetinjskih vladika s episkopskim titulama: Mitropolita, Arhiepiskopa i Vladike.

47 „Благодарственное новоизбраннымъ Еп[ис]копомъ Черно-Горскимъ Господиномъ Петромъ Петровичемъ при пос[ве]щеній своемъ во Епископство 13-о Октомврія 1784 лѣта...“, *Ученыя Записки Императорскаго Казанскаго Университета*, knj. 7–8, Kazanj, 1897, str. 56.

48 M. Dragović, n. d., str. 244. V. Ivošević, n. d., str. 61.

49 Vladimir Jovanović, „Autokefalna Crkva Crne Gore u diptihu Ruske i nomokanonu Vaseljenske crkve“, *Matica*, br. 81, Cetinje – Podgorica, 2020, str. 188.

U epohi klasične autokefalne Crnogorske pravoslavne crkve rukopoloženje Petra Petrovića 13. oktobra 1784. posljednja je hirotonija u čin episkopa nekoga od naših arhijereja od strane srpske jerarhije.

* * *

Stefan Stratimirović (1757–1836), od 1790. do 1836. poglavar Karlovačke crkve, jedan je od najuččenijih srpskih arhijereja. On se 29. juna 1784. zamonašio, a 5. avgusta iste godine postaje arhimandrit krušedolski, od kad i stanuje u dvoru mitropolita Mojsija Putnika u Sremskim Karlovcima baveći se administrativnim poslovima.⁵⁰ U svojstvu, kako docnije piše „ceremonijara“, nazočan je 13. oktobra 1784. hirotoniji Petra Petrovića za episkopa.

Ogledalo srbsko za jezik, povjesnicu i smjesu književnu uređuje Jovan Hadžić (1799–1869), utemeljitelj i prvi predsjednik Matice srpske. Taj časopis objavljuje 1864. i svjedočenje i mjerodavno kanonsko tumačenje Stratimirovića o posvećenju Petra Petrovića. Radi se o pismu koje je 3. avgusta 1815. poslao Dvorskoj komisiji u Beču. Izvorno je naslovljeno: „Одговор митрополита Стратимировића Центральной организующей Дворской комисси у ствари епископа далматинског Кралѣвића“.⁵¹

Stratimirovićevo pismo nije dosad citirano u savremenoj istoriografiji, iako je prvoklasni izvor koji s kanonskoga stanovišta tačno definiše autokefaliju Crnogorske pravoslavne crkve – Crnogorske mitropolije. Drugim riječima, Stratimirović, prije više od dva vijeka, čini bespredmetnim novokomponovane interpretacije srpske istoriografije da je posvećenje Petra Petrovića u čin episkopa od Karlovačke crkve značilo i da je

⁵⁰ Sava Vuković, *Srpski jerarsi od devetog do dvadesetog veka*, Beograd - Podgorica – Kragujevac, 1996, str. 469–472.

⁵¹ *Ogledalo srbsko za jezik, povjesnicu, i smjesu književnu*, sv. 3, I, Novi Sad, 1864, str. 81–88.

Crnogorska crkva zavisila od Karlovačke crkve kao „nasljednice Pečke patrijaršije“.

Neosnovano se u novija vremena opisuje i kao „dokaz“ da naša Crkva nije bila autokefalna to što većina njezinih arhijereja nije rukopoložena u matičnoj jurisdikciji, ili što je najčešće imala svega jednoga arhijereja.⁵² Neosnovano, velim, jer „sveti kanoni ne definišu održivost autokefalnosti neke Crkve u zavisnosti od istovremenoga broja njenih arhijereja“.⁵³ Kanoni predviđaju da u nekoj autokefalnoj Crkvi, po ikonomiji, oстане i svega jedan arhijerej, a „neodržavanje godišnjih arhijerejskih sabora, ili ‘zбора епископа’, услјед запријека ‘каквом силѡм и неопходношћу, или другим оправданим разлогом’, предвиђено је 6. правилом VII Васелјenskог saborа. I таква оправданost, због познатих историјских околности, постоји за поглаваре Crkve Crне Gore“.⁵⁴ Osim u Crnogorskoj crkvi, samo jedan arhijerej је био i u autokefalnoj Sinajskoj arhiepiskopiji.⁵⁵

Kad је ријеч о посвећењима crnogorskih епископа u другим јурисдикцијама, управо „добјањем канонске хиротоније на страни, Crnogorci, територијално изоловани непријатељским, инвјерним државама, пронашли су спасоносан начин да се апостолско преемство епископâ очува u Crnogorskoj православној crкви. Sa svakим новим рукоположеним arhijereјем crnogorskim, обнављаја је органска cjелovitost vidljivog tijela помјесне Hristove Crkve. Такође, потврђивано је евхаристијско јединство Crnogorske sa свим другим помјесним crkvама. Тако смо многи једно тјело u Hristu (Rim. 12:5)“.⁵⁶

⁵² Up. Ljubomir Durković-Jakšić, *Mitropolija Crnogorska nikada nije bila autokefalna*, Cetinje –Beograd, 1991.

⁵³ V. Jovanović, *Crnogorska pravoslavna crkva i Vaseljena (1766–1925)...*, str. 18.

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ *Християнское чтение, издаваемое при Санктпетербургской Духовной Академіи на 1851 годъ*, Petrograd, 1851, str. 411.

⁵⁶ V. Jovanović, n. d., str. 19.

I mitropolit Stratimirović je u pismu 1815. izričit da crnogorski mitropolit, nezavisno od toga što je posvećen u Sremskim Karlovcima, „u upravi svoje Crkve ni od mene ne zavisi, niti od Carigradskog Patrijarha“, a što se tiče episkopske hirotonije „on može, gdje hoće, to pravo za sebe dobiti“.

Od ukupno **osmorice** poglavara Crnogorske crkve u periodu od 1766. do 1920, trojica su za episkope posvećeni Crnoj Gori: Sava Petrović-Njegoš, Arsenije Plamenac i Visarion Ljubiša, a svega dva više na strani: Petar I i Petar II Petrović-Njegoš, Nikanor Ivanović, Ilarion Roganović, Mitrofan Ban. Okolnosti su bile takve da su i dvojica eparhijskih arhijereja Crnogorske crkve rukopoloženi na strani: Kiril Mitrović (Ruska crkva) i Gavriilo Dožić (Vaseljenska patrijaršija).

* * *

Oko pisma mitropolita Stefana Stratimirovića od 3. avgusta 1815. potrebno je najprije opisati kontekst u kojem nastaje. On tu objašnjava vladinoj komisiji u Beču istoriju i suštinu spora s episkopom *Venediktom* Kraljevićem (1767–1865)⁵⁷, tj. posredno sukobljavanje oko jurisdikcije s Vaseljenskom patrijaršijom na prostoru Boke Kotorske.

Kraljević je episkop Vaseljenske patrijaršije. Porijeklom iz okoline Soluna, rođen od „oca Grka i matere Bugarke“. Prvo prezime mu je bilo „po jednim Pičaura (Pačaurica, Pačavura), a po drugima Polizović“. Posvećen u Sarajevu za episkopa 1806. s naslovom kratovske eparhije i statusom vikara sarajevskoga (dabrobosanskoga) vladike Kalnika, uz sasluženja episkopa prizrenskoga i hercegovačkoga Vaseljenske patrijaršije.⁵⁸ Ubrzo Kraljević putuje u Carigrad. Kako je „Karađorđe

⁵⁷ Episkop Kraljević se u historiografiji pominje i pod imenom *Benedikt*.

⁵⁸ Faktički do 1918, a juridički do 1922, kada je Vaseljenska patrijaršija izdala tomos o autokefaliji novoustrojenoj Srpskoj pravoslavnoj crkvi, eparhije Bosne i Hercegovine su pod neprekidnom jurisdikcijom Vaseljenske patrijaršije.

ratovao na Turke“ i „prijetnje da pređe u Bosnu“, Turci Kraljevića hapse u Carigradu, jer je, skupa s drugim pravoslavnim jerarsima iz Bosne, morao „da dade vjeru“ o vjernosti Sultanu. Kraljevića iz Carigrada sprovode bosanske veziru u Travnik, no on je, navodno prevarom, uspio otkupiti svoju slobodu. Potom s nekoliko svojih sveštenika „uskoči preko Save u Austriju, u Mitrovicu“. Upravo Stratimirović mu 1807. odredi za boravište manastir Bešenovo (Sremska Mitrovica). Ali, kad se „otomanska vlada potuži u Beč na Kraljevića“, on u proljeće 1808. dolazi u Dalmaciju, koja je pod francuskom okupacijom. Veza Kraljeviću je bivši sekretar francuskoga konzulata u turskome Sarajevu.⁵⁹

Napoleonova Francuska je od 1809. administrativno oformila Ilirske provincije (Les Provinces Illyriennes) – od zapadnoga dijela Koruške, potom od Kranjske, Hrvatske i Vojne krajine jugozapadno od Save, te kraja oko Gorice, Trsta, Istre, Dalmacije – uključujući Boku Kotorsku. Za guvernera Ilirskih provincija s neograničenim mandatom je od Napoleona imenovan maršal Ogist Marmon.

Prethodno, dok je Boka Kotorska do 1797. dio Mletačke republike, kanonsku nadležnost za pravoslavne ima Crnogorska pravoslavna crkva.⁶⁰ Porijeklo jurisdikcije crnogorskih (zetskih) vladika nad sveštenstvom i duhovna vlast nad pravoslavicima crnogorskoga primorja seže u period osnivanja Crkve 1485. godine. I „nije [je] ugrozilo ni upostavljanje mletačke vlasti u Primorju, niti pad Crne Gore pod osmansku vlast“. ⁶¹ Rimokatolički misionar Lenardi 1640. izvještava Kuriju da u jurisdikciju crnogorskoga mitropolita, osim

⁵⁹ Nikodim Milaš, *Pravoslavna Dalmacija – istorijski pregled*, Novi Sad, 1901, str. 487–489.

⁶⁰ Isto, str. 349. „Duhovnu vlast nad Bokom vršio je crnogorski mitropolit“.

⁶¹ Živko M. Andrijašević, *Crnogorska crkva 1852–1918*, Nikšić, 2008, str. 61.

Crne Gore – koja se, po njemu, tada prostire od Risna do teritorije Skadra u dužini od 50 milja – spadaju još Paštrovići, Grbalj, Luštica i Krtoli, a osim drugih poručja (Zeta, Podgorica, Vasojevići, Bjelopavlići, Piperi, Krajina), navodi i dio Spiča kao crnogorsku jurisdikciju.⁶² U episkopskoj sinđeliji za Danila Petrovića-Njegoša iz 1700. godine, između ostaloga, piše „da vosprimet imenuju jeparhiju glagolemuju skenderijskuju v nježje imenujut se mjesta sija: Prveja Crna Gora, i pleme Grbalj, Paštroeviči, Krtoli, Luštica i grad Bar, grad Skadar i grad Ulcinj... s vsemi varoši i vsemi inurijami“.⁶³

Senat Mletačke republike je posebnim aktom (*dukal*) iz 1718. mitropolitu Danilu potvrdio crkvenu istu takvu nadležnost za Boku.⁶⁴ „Začudo, u duku se ne navodi da Cetinjska mitropolija ima duhovnu vlast i nad pravoslavnim sveštenstvom od Kotoru do Herceg Novoga, iako bi bilo prirodno da je njena jurisdikcija obuhvatila i ove oblasti. Ali, izgleda da je Republika njegovu vlast i nad ovim dijelom pravoslavnog sveštenstva u Primorju, prećutno priznala. Pouzdane dokaze da su cetinjski mitropoliti imali vlast nad pravoslavnim sveštenstvom u Kotoru i Topljanskoj komunitadi, imamo u vrijeme Danilovih nasljednika“.⁶⁵ Kada je s katedrom u Veneciji 1762. obnovljena Filadelfijska arhiepiskopija Vaseljske patrijaršije, nadležna za pravoslavne Srbe i Grke u Dalmaciji, njezina se jurisdikcija nije protezala na crnogorska plemena Paštroviće i Grbljane, Crnogorce i pravoslavne u Budvi, Kotoru i Herceg Novome; pa

⁶² Jovan Radonić, *Rimska kurija i južnoslovenske zemlje od XVI do XIX veka*, Beograd, 1950, str. 140.

⁶³ Gavriilo Vitković, „Spomenici iz budimskog i peštanskog arhiva“, *Glasnik Srpskog učenog društva*, knj. 3, Beograd 1873, str. 7.

⁶⁴ Gligor Stanojević, *Crna Gora u doba vladike Danila, Cetinje*, 1955, str. 212.

⁶⁵ Ž. M. Andrijašević, n. d., str. 61–62.

je u tom smislu Crnogorsko primorje izuzetak u cijeloj Mletačkoj republici⁶⁶.

Kampoformijskim mirom, nakon sloma Mletačke republike, između Francuske i Austrije, Boku Kotorsku u jesen 1797. dobija Austrija. Takva će situacija potrajati do 1805–1806, kad, usljed ratnih poraza, Austrija Napoleonu ustupa Boku. Rusija i Velika Britanija, međutim, ne priznaju Kampoformijski mir i nastavljaju rat s Francuzima. Rusi imaju svoju flotilu u Jadranu, te pozivaju Crnogorce u pomoć. Otpočinju crnogorsko-ruska sadejstva u Boki. Crnogorci su ovladali Bokom – osim tvrđave kotorske – te prodrli do ispred Dubrovnika. Međutim, 1807. sada Rusi i Francuzi sklapaju mir. Rusi povlače flotilu iz Boke, koju reokupiraju francuske trupe. Mitropolit Petar I Petrović, pod ruskim pritiskom, primoran je da se povuče. Odbija primamljive ponude Francuza da im postane saveznik.

Francuzi su svjesni da Petar veliki dio svoga uticaja u Boki ima na temelju toga što je pravoslavni arhijerej autokefalne Crkve – nosilac bijele pankamilavke.⁶⁷ Maršal Marmon zapisuje: „Arhiepiskop Petrović, čovjek superiornoga duha i vrlo snažnoga karaktera, živio je u to vrijeme; bio je ukrašen *bijelom*

⁶⁶ Ničifor Dučić, *Istorija srpske pravoslavne crkve od prvijeh desetina VII v. do naših dana*, Beograd, 1894, str. 304, 305. Turci su početkom 16. vijeka, na krajeve Dalmacije koje su osvojili, proširili jurisdikciju samoupravne Pečke arhiepiskopije, „a u onijem okrajcima, koji su ostali pod Mljetačkom republikom, Srbi potpadnu pod crkvenu vlast grčkoga filadelfijskoga mitropolita, koji je nastanavao u Mljecima“. Prvojerah jurisdikcije Vaseljenske patrijaršije u Mlecima nosio je titulu „filadelfijski arhiepiskop, eksarh cijele Lidije, dalmatinski primas i crkveni namjesnik carigradskoga patrijarha pri crkvi. Sv. Đorđa u Mljecima“. Autor navodi da je Filadelfijska arhiepiskopija postojala do „uništenja mljetačke republike 1796“.

⁶⁷ V. Jovanović, n. d., str. 95–96, 97. „БѢЛЫЯ КЛОБУКЪ съ духовнымъ крѣстомъ алмазами украшеннымъ“ mitopolitu Petru je 1806. poslao ruski car Aleksandar I.

kapom, to je najviše crkveno dostojanstvo ove Crkve“.⁶⁸

Viala de Somijer, još jedan poznati u našoj istoriografiji ondašnji visokopozicionirani zvaničnik francuskih okupacionih vlasti u Boki – osim što je naslikao Petra s bijelom pankamilavkom – piše da nju krasi „krst od dijamanta“, oko vrata mu je „arhijerejski krst, koji je uljepšan briljantima, obješen na tankome lancu koji dopire do pása“, a na desnoj je ruci „veoma skupocjen prsten, obilježja njegova dostojanstva arhijerejskoga“. „Skrećem pažnju“, veli De Somijer, „da postoji još jedan prsten na lijevoj ruci; to je znak članstva u Sinodu iz Petrograda“.⁶⁹ Petra naziva „poglavarom Crkve“⁷⁰, dodavši: „prisvojio je pravo nad grčkim crkvama, van svoje teritorije; tvrdi da je *autokefalan*⁷¹, ili *duhovno nezavisni vladika*“.⁷² De Somijer, dakle, iz prve ruke prenosi riječi mitropolita Petra da se smatra poglavarom autokefalne Crkve. Na drugoj strani, Francuzi su tvrdili da je uzurpirao jurisdikciju nad „grčkim“ crkvama izvan Crne Gore, tj. u Boki kotorskoj. Zbog toga dovode Venedikta Kraljevića.

U junu 1808. Kraljević se u Splitu stavio na raspolaganje maršalu Marmonu, kod koga su služila i za njega lobirala dvojica oficira Grka. Dogovoreno je *de facto* ustrojavanje uprave „grčke“ Vaseljenske patrijaršije u Dalmaciji, koja bi jurisdikciju protekla i na Boku Kotorsku. Šibenik je određen za eparhijsku katedru. Nikodim Milaš navodi da je Napoleonovom „carskom odlukom“ u septembru iste godine ustanovljena Dalmatinska eparhija, dok je početkom 1809. na istoj adresi podnijeta molba

⁶⁸ *Mémoires du maréchal Marmont duc de Raguse*, knj. 2, Pariz, 1857, str. 376.

⁶⁹ Vialla de Sommières, *Voyage historique et politique au Montenegro*, knj. 1, Pariz 1820, str. 371.

⁷⁰ „L'évêque de Monténégro en qualité de chef de l'église“.

⁷¹ „autocéphale“

⁷² Vialla de Sommières, *Voyage historique et politique au Montenegro*, knj. 2, Pariz, 1820, str. 15.

da Kraljevića postavi za episkopa dalmatinskoga. Usljed raznih okolnosti, Napoleon je Kraljevića za episkopa dalmatinskoga postavio tek u martu 1910. godine. Istom odlukom, „pridružuje se dalmatinskoj eparhiji Boka kotorska“ a „za episkopskog vikara u Boki kotorskoj imenuje se arhimandrit Gerasim Zelić“. ⁷³

Mitropolit Petar I Petrović-Njegoš je nominalno, razumijevajući kanone istočno-pravoslavne crkve, ali i političku realnost, prihvatio da jurisdikcija nad Bokom od 1809. bude u rukama Dalmatinske eparhije Vaseljenske patrijaršije – iako je i narednih godina diskretno pokušavo tu jurisdikciju, na temelju svoga autoriteta na tamošnje sveštenstvo, faktički obesmisлити. Prema izvještaju episkopa Kraljevića iz 1814 u Boki „ima 120 svjetovnih sveštenika, koje je sve rukopoložio crnogorski mitropolit“. ⁷⁴ Ipak, po ustrojavanju Dalmatinske episkopije, Petar je obazriv kad su u pitanju nova rukopoloženja za jerarhiju u Boki. Kiril Cvjetković, rodом iz Baošića, postrižen je u Savini – manastiru kraj Herceg Novoga koji je do formiranja Dalmatinske eparhije u jurisdikciji Crnogorske crkve. Nikanor Bogetić, arhimandrit i iguman Savine, novembra 1809. poslao ga je na Cetinje mitropolitu Petru da ga zađakoni. Cvjetković zapisuje da ga je Petar dirljivo primio i ugostio, ali mu, nažalost, želju nije mogao ispuniti – to bi značilo neprimjereno miješanje u kanonske poslove druge crkve. „Jer meni kao ot druge zemlje nije bilo moguće kanoničeske vizite činiti“, rekao mu je mitropolit Petar. ⁷⁵

Poslije sloma Napoleonove kampanje na Rusiju (1812), ali prije njegova poraza u „bici narodâ“ kod Lajpciga (16–19. oktobra 1813), Francuzi u Boki su napadnuti od 7.000 Crnogorca u

⁷³ N. Milaš, n. d., str. 489–495.

⁷⁴ Isto, str. 500–501.

⁷⁵ Dimitrije Ruvarac, *Avtobiografija protosinđela Kirila Cvjetkovića i njegovo stradanje za pravoslavlje*, Beograd, 1898, str. 35.

sadejstvu s britanskom flotilom. Oslobođeni su Budva i Herceg Novi, na kraju kampanje i Kotor. Velika narodna skupština ujedinjenja 29. oktobra 1813. u Dobroti blizu Kotora objavila je da su se „Crna Gora i Boka Kotorska, prožete patriotizmom i jednakim religioznim osjećajem i čašću, Božijom pomoću borile za oslobođenje i oslobodile se“ i da se „svojom krvlju i žrtvama, jedna drugoj zaklinju Gospodom Bogom na vjernost i stalnu ujedinjenost u svakome slučaju i događaju“.⁷⁶ Međutim, Aleksandar I Pavlovič, ruski car, već naredne godine Crnogorcima cinično i prijeteći „savjetuje“ da se iz Boke imaju povući i predati je na okupaciju njegovim saveznicima – Austrijancima!⁷⁷ Na čelu austrijske okupacione vojske, koja će juna 1814. umarširati u Boku i pritom voditi mjestimične oružane borbe s Crnogorcima, nalazio se, *nota bene*, general Todor Milutinović – Srbin⁷⁸...

No, uprkos evakuaciji Francuza, potom slomu ujedinjenja Crne Gore i Boke, tj. pripojenju Dalmacije i Boke Austrijskoj carevini, Venedikt Kraljević nadalje ostaje nadležni episkop, tj. Beč priznaje posredno Vaseljensku patrijaršiju nadležnom jurisdikcijom. Karlovačka crkva želi kod Austrijanaca kompromitovati Kraljevića i kanonskom argumentacijom osporiti prerogative Vaseljenskoga Patrijarha na teritoriji Austrijske carevine, a sve u cilju da Sremski Karlovci prošire jurisdikciju i na Dalmaciju i Boku. Da bi se dosegao taj cilj, Karlovačka crkva ne dovodi u pitanje kurs Francuza, a potom i Austrijanaca – da je u području potrebno suzbiti uticaj i poglavara Crnogorske crkve. Umjesto episkopa Kraljevića i Vaseljenske patrijaršije, Karlovačka crkva se preporučuje da je opravdano i s aspekta crkvenoga prava proširenje njezine jurisdikcije na Dalmaciju i Boku – to će Karlovačkoj crkvi 29. decembra 1828. konačno i

⁷⁶ B. Pavićević, n. d., str. 393.

⁷⁷ Isto, str. 410.

⁷⁸ Isto, str. 412–413.

poći za rukom, kada austrijski car objavljuje: „...u pogledu grčke nesjedinjene Episkopije dalmatinske, odlučio sam radi uspostavljanja dobrog reda podrediti karlovačkom mitropolitu Grke nesjedinjene u Dalmaciji...“⁷⁹

* * *

Vraćamo se na sadržaj pisma mitropolita Stefana Stratimirovića Dvorskoj komisiji u Beču od 3. avgusta 1815. godine.

Stratimirović navodi da, biva, ne želi da spekulise da Venedikt Kraljević možda „nije pravi episkop sarajevski“, da li „sarajevsku dijacezu mjesto pravog u Carigradu živućeg episkopa, samo administruje“ i „da li je on posvećen, i da li je zakono ili nezakono uveden u sarajevski episkopat“.⁸⁰ „Tek 1809. dobijem glas“, piše Stratimirović, „da je on [Kraljević] na zahtjevanje dalmatinskog naroda od Francuzske vlade poglavito zato u Dalmaciji za episkopa postavljen, da bi upliv crnogorskog vladike iztisnuo“.⁸¹

Iz pisma se, dalje, doznaje da je Stratimiroviću iz Beča dostavljen prijepis na njemačkome jeziku „bule“ Vaseljenskoga patrijarha kojom se potvrđuje zakonitost hirotonije Kraljevića i njegova postavljenja za episkopa. No, veli Stratimirović, to se vjerovatno odnosi na postavljenje Kraljevića u „sarajevsku dejacezu“, a da izričitoga dokaza u „buli“ za Kraljevićevo postavljanje za episkopa u Dalmaciji – nema. Za Kraljevića navodi kako „on ne može dokazati da ga je Patrijarh Carigradski, pod kime i pod čijim Sinodom, veli da on stoji, za episkopa dalmatinskog pripoznao, i kao episkopa sa pismom (bulom) snabdjeo, koje je po kanonskim zakonima i po obštem običaju ove Crkve *uti concondito qua non* nužno“.⁸²

⁷⁹ N. Milaš, n. d., str. 550.

⁸⁰ *Огледало србско за езикъ, повѣсницу, и смѣсу књижевну...* str. 82.

⁸¹ Isto.

⁸² Isto, str. 82.

Naime, Stratimirović opisuje i kanonske prerogative i praksu Vaseljenskoga Patrijarha nemiješanja u unutrašnja pitanja crkvenih jerarhija u nezavisnim državama ili provincijama izvan Turske, što se odnosi i na Dalmaciju tada u Austrijskoj carevini. Njegova objašnjenja nama sada mogu biti korisna i za shvatanje pozicije Vaseljenske patrijaršije u pogledu prihvatanja realnosti i *de iure* obnove nezavisnosti Crnogorske crkve od kada je arondirana Pečka arhiepiskopija. Uostalom, od 1766. godine, „ne postoji svjedočanstvo da su, prema Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi, sveti oci carigradski subordinaciju pokušali nametnuti ili da su je optužili za raskol. U odnosu na Crkvu Crne Gore, oni su ispoštovali 2. pravilo II Vaseljenskoga sabora: ‘Episkopi da ne prostiru vlast svoju preko svoje dijačeze na tuđe crkve, te da ne zametaju crkava’“.⁸³

Da je Vaseljenski Patrijarh postavio Kraljevića dok je Dalmacija bila dio Francuske, ili potom Austrije, veli Stratimirović, „to bi bio zaista primjer, koga u pozdnija vremena nije bilo, kad bi Patrijarh Carigradski, ili i drugi koji mitropolit, kakvog episkopa u tuđoj nezavisnoj hristijanskoj državi bulom snabdjeo, i kanonski ga postavio, osim kad bi hristijanskij narod ove Crkve to sa znanjem svoje vlade od njega zahtjevao, ili kad bi to slučaj bio *quoad partes infidelium*“.⁸⁴

Dalje, *vis-à-vis* episkopa Kraljevića, Stratimirović navodi da postoje kanonske prepreke da on bude dalmatinski episkop, „budući da on drži, da pod Carigradskim Patrijarhom stoji – po svoj prilici, što se po običaju Crkve na ovu subordinaciju tamo zakleo – što je pak ne samo protivu prava ovdašnje hijerarhije, nego i protivu načela c. kr. države“.⁸⁵ „Svakojako je u Dalmaciji nuždan episkop moje vjere“, piše Stratimirović, „ne samo što je to potreba moga zakona, nego i zato, što se bez njega drugčije

⁸³ V. Jovanović, n. d., str. 38-39.

⁸⁴ *Огледало србско за езикъ, повѣстницѹ, и смѣсу кнѣжевну...* str. 82-83.

⁸⁵ Isto, str. 84.

ne može na put stati uplivu crnogorskog vladike, koji je dosad kako Boku kotorsku, tako i Dalmaciju, kao svoju sobstvenu dijecezu smatrao“.⁸⁶

Sljedeća mjerodavna Stratimirovićeva tumačenja crkvenih kanona od suštinske su važnosti za shvatanje onovremene autokefalije Crnogorske pravoslavne crkvi čiji mitropolit Petar, kako kaže, „u upravi svoje Crkve ni od mene ne zavisi, niti od Carigradskog Patrijarha“. Stratimirović s pravom tvrdi da se nadležnost Vaseljenske patrijaršije, a isto tako Karlovačke ili bilo koje druge pomjesne crkve, ne može širiti na jurisdikcije u drugim nezavisnim državama, „ili takvim državama, koje se cjepaju od Turaka“:

„Prava je istina, i po ustavu grčke crkve sasvim u redu, što episkop Kraljević kaže, da grčko nesajedinjeni episkopi bosanski od Patrijarha i Sinoda carigradskog zavise, i odtuda svoje potvrđenje dobijaju. U tom istom odnošaju i u istoj podčinjenosti stoje i drugi nesajedinjeni episkopi u Evropi *u provincijama turskog sultana*, jer oni svi k eparhiji Carigradskog Patrijarha pripadaju, ali samo u provincijama koja carstvo turskog sultana čine.

Naprotiv, oni nesjedinjeni episkopi i crkve, koji ne pripadaju turskom carstvu, nego se nalaze u drugim nezavisnim ili takvim državama, koje se cjepaju od Turaka, ti nikako ne stoje pod duhovnom vladom Patrijarha Carigradskog, nego pod vlasti arhipastirâ onih nezavisnih zemalja i provincija, gdje se oni nalaze.

Ovo je pravilo obšte pripoznato, i uopšte se za praktično smatra. Jer, načela grčke hijerarhije ne pripoznaju univerzalne monarhijske forme nad svima crkvama u svijetu, kao što je ona Papina, nego čim kakva država nezavisna postane, to se taki i njena Crkva, nezavisno od strane duhovne vlade, duhovnom poglavaru svoje zemlje i njegovoj vlasti podčini.

⁸⁶ Isto.

Po prirodi ove hijerarhije njena je vlada, kao i one zapadne, monarhijska, jer se upravo *potestas ordinis ex potestate sacramenti* daje, koja se u jednoj osobi sastoji. No ova je monarhijska forma u svakoj državi usredotočena i svagda, osobito u većim državama, sasvim absolutna.

Obšte jedinstvo sviju crkvi nesajedinjenih Grka sastoji se samo u jednakosti forme vjere, obreda i običaja, i nabljudavanja jednoobraznosti obšte pripoznatih i od sabora ustanovljenih načela — u ostalom oni ne stoje ni u kakvoj svezi.

Za dokaz ovih pravila neka posluži kao primjer grčko-nesajedinjeni crnogorski vladika Petar Petrović, koji je na zahtjevanje onog naroda ovdje kod nas u Karlovcu od moga predšestvenika posvećen, i pismom snabdjeven u svoju dijecezu poslan bio. To svjedoče akta od god. 1785.⁸⁷ i tu sam ja sam kao ceremonijar moga predšestvenika pri posveti posvećivao.

Ovog vladiku Petrovića pripoznaju sve g[rčke] n[esajedinjene] s[vete] crkve, da je on kanonski pravilno instituiran, ali on u upravi svoje Crkve ni od mene ne zavisi, niti od Carigradskog Patrijarha; on može, gdje hoće, to pravo za sebe dobiti, i opet ostaje jedinstvo Crkve i pravoslavne vjere podpuno. Kad je to tako u provinciji, koja samo ide na to, da se od turskog carstva odcjepi, možemo li onda sa osnovom sumnjati se o načelu u drugim obšte prepoznatim državama?⁸⁸

Držim da je veoma obrazloženo i Stratimirovićevo tumačenje formalno različitih episkopskih titula poglavarâ autokefalnih crkava – patrijarh, arhiepiskop, mitropolit.

U to vrijeme, Ruska crkva je bez patrijarha, koji je ustanovljen 1590, a zvanje ukinuto faktički od 1700, juridički 1721. godine,

⁸⁷ Očigledna greška, riječ je o 1784. godini.

⁸⁸ Isto, str. 85–86.

kad je car Petar I Veliki oformio Duhovnij kolegij, ubrzo preimenovan u Svjatjejši Sinod – najviši crkveno-upravni organ na čijem čelu je mitropolit; a novi patrijarh u Rusiji je tek 1917. izabran. Poglavar Karlovačke crkve, osim što je mitropolit, ujedno je i arhiepiskop, pa se, na primjer, Straimirović u citiranome pismu potpisuje: „архиепископъ и митрополитъ“.⁸⁹

Po titulama i *arhiepiskopi* i mitropoliti su bili i poglavari Crnogorske crkve. Prvi od njih, uz titulu mitropolita je i *arhiepiskop* Vavila, najkasnije od 1493. poglavar autokefalne Crkve (drugi po redu – prejemnik mitropolita Visariona). U zapisu na *Oktoihu prvoglasniku* „smjereni sveštenik mnih Makarije ot Črnije Gori” navodi da je knjigu rukodjelsao „pri vaseosveštenom *arhiepiskupe* zetskom mitropolite kir Vavile”.⁹⁰ Drugi u istoriografiji poznati naš vladika s titulom arhiepiskopa je Romil, koji se na jednome dokumentu iz 1530. potpisuje: „az *arhijepiskop* Romil Zecki i crnogorski i primorski”⁹¹, etc.

Jovan Stefanović Balević, „Albano-Crnogorac iz Bratonožić” pisao je 1757. u Petrogradu: „U Crnoj Gori vlada *arhijepiskop*, koji svoju rezidenciju ima na Cetinje, i nalazi se u velikome poštovanju kod naroda crnogorskoga“.⁹² Kada su Crnogorci 1797. oslobodili Budvu, tamošnja skupština žitelja pismeno izjavljuje da, do daljnjega, „izbira za svoga pokrovitelja, zaštitnika i sudiju Petra Petrovića, mnogoslavnoga *Arhiepiskopa* i Mitropolita Crnogorskog“.⁹³ I kod prethodnih i docnijih prvojerarha

⁸⁹ Isto, str. 88.

⁹⁰ Up. *Oktoih prvoglasnik Đurđa Crnojevića 1494*, Cetinje-Ljubljana, 1987, str. 268-269.

⁹¹ Marko Dragović, *Prilozi za istoriju Crne Gore iz vremena vladika iz različnih plemena*, Zagreb, 1887, str. 6.

⁹² M. Dragović, *Mitropolit crnogorski Vasilije Petrović Njegoš...*, str. 124.

⁹³ Dušan Lekić, *Spoljna politika Petra I Petrovića Njegoša, 1784–1830*, Cetinje, 1950, str. 117.

Crnogorske crkve nailazimo na titule arhiepiskopa. Petru II Petroviću-Njegošu je aprila 1835. Sinod Ruske crkve izdao gramatu o činu arhiepiskopa.⁹⁴ No, preimućstvo je kod Crngoraca imala titula mitropolita. To iz razloga što je od 1485. mitropolit i prvi poglavar Crnogorske crkve, kir Visarion; a tako su zapisani u poveljama i najveći broj njegovih prejemnika. Među Crnogorcima se u 18. vijeku širilo „rusko“ shvatanje o preimućstvu autoriteta titule mitropolita. No, obično su prvojerarha svoje Crkve zvali – vladika. Od ukupno četiri titule za poglavare Autokefalne Mitropolije Crngorske, pomenute tri titule su do 1855. unijete u diptih pomjesnih crkava nomokanona Vaseljenske patrijaršije:

Mitropolit Skenderije i Primorja – Μητροπολίτης Σκανδερίας και Παραθαλασσίας;

Arhiepiskop Cetinjski – Αρχιεπίσκοπος Τσετνίας;

Despotis (Vladika) Crne Gore i Brda – Δεσπότης (Βλαδίκας) Μαυροβουνίου και Βέρδης.⁹⁵

Za razliku od ondašnje tradicije u Rusiji – u kojoj, dakle, titula arhiepiskopa u poređenju s mitropolitskom nema značenje prvojerarha, Vaseljenska patrijaršija imala je u jerarhiji mnogo mitropolita, ali samo jednoga arhiepiskopa, a to je ujedno i Vaseljenski Patrijarh, koji je „Njegova Božanstvena Svesvetost Arhiepiskop Carigrada – Novoga Rima i Vaseljenski Patrijarh“.⁹⁶

S tim u vezi, a odgovarajući na pitanje „od koga mitropolit poslje svoga naimenovanja crkvenu inštituciju dobija?“, Stefan Stratimirović veli kako on, budući da je i arhiepiskop i mitropolit,

⁹⁴ Vladimir Jovanović, „Uzdizanje u rang arhiepiskopa“, *Petar II Petrović Njegoš, arhiepiskop i mitropolit, poglavar Crnogorske pravoslavne crkve (1830–1851)*, Cetinje, 2016, str. 138–142.

⁹⁵ V. Jovanović, *Autokefalna Crkva Crne Gore...*, str. 187–188.

⁹⁶ Ἡ Αὐτοῦ Θειοτάτη Παναγιότης, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

„ne treba od kog drugog višeg duhovnog hijerarha crkvenu inštituciju da primi, kao što ona ne treba Patrijarhu ili Papi“.

Isto bi se moglo od 1697. reći i za poglavare Crngorske crkve, koji su isključivo od Crnogoraca i birani i intronizovani u mitropolitsku katedru, bez traženja „inštitucije“ ikakve crkvene vlasti van slobodne Crne Gore – tako je bilo i 1485. kada je gospodar Ivan Crnojević u dogovoru s dvojicom arhijereja i klirom utemeljio autokefalnu Crkvu na Cetinju.

Po Stratimiroviću, neki arhiepiskop u njegovo doba je isključivo nezavisni arhijerej, ili kako piše – „avtocefala“. Nije li Petar I Petrović-Njegoš – citirao sam – upravo to i rekao De Somijeru: da je „autocéphale, ili duhovno nezavisni vladika“.

Evo, dakle, šta Stefan Stratimirović o episkopskim titulama patrijarha, arhiepiskopa i mitropolita poglavarâ ondašnjih pomjesnih autokefalnih crkava piše:

„Možebiti da će mi se primjetiti, da su ruski mitropoliti kroz toliko vjekova od Carigradskog Patrijarha zavisili, premda je Rusija od Turske carevine posve nezavisna bila. Ali Rusija je bila kroz toliko vjekova pod jarmom tatarskim, dakle mogli su carigradski patrijarsi tamošnje episkope kao *in partibus infidelium* smatrati. A drugo i dvojaki smisao naslova ‚Митрополитъ‘ dobro je došao Carigradskom Patrijarhu, da bi i tamo svoju vlast razširiti mogao.

Naime Rusi drže još i dan današnji ovaj naslov za mnogo znatniji i viši, nego naslov arhiepiskopa... Naprotiv u Carigradu naslov mitropolita nešto je obično i tako neznatno, da gotovo svakog episkopa u kakvom provincijalnom glavnom gradu sâm Patrijarh ovim naslovom zove, i samo naslov arhiepiskopa ima u Carigradu značenje nezavisnog hijerarha – avtocefala, koji i u svojoj carevini samo Patrijarh nosi“.⁹⁷

⁹⁷ *Огледало србско за езикъ, повѣстницу, и смѣсу књижевну...*, str. 87.